

За местната икономиката в комунистическа България. По примера с Пловдив през 70-те–80-те години на XX век

Видин Сукарев

About the Local Economy in Communist Bulgaria. On the Case of Plovdiv in 70s–80s of 20th Century

Vidin Sukarev

***Abstract:** It is hard to find exemplary and influential local research among the impressive number of studies on social-economy history for the communist regime in Bulgaria over the last three decades. Big percentage of Bulgarians still remember the period between 1944 and 1989 with nostalgia and spread their wrong opinions to the next generations, without acknowledging the multitude scientific contributions showing the low efficient economy and life standard. Possible way for that period to be reconsidered in general to discover the local economy processes and phenomena because each person is deeper interested in the past of its own settlement or region. In this paper are commented the main authors and attitudes about the Plovdiv development during the Communist regime as well as some data and figures proving that although several positive achievements, the local economy was directed the wrong way and eventually collapsed. However, these processes have their own logic in many cases distinguished from the general one. They should be researched and known because each new detail clears the common panorama and derives useful questions to be research.*

***Keywords:** local socialist economy, Plovdiv after WWII, provincial economy, nostalgia to socialism, society discussion, Municipal authority*

Проучванията на стопанските процеси в България през комунистическия режим са сред най-развитите от разнообразната проблематика, която периодът предлага. Истинското изследване у нас настъпва с началото на демократичните промени, когато броят на трудовете бързо нараства. Това личи ясно от обзорната публикация на Илиана Марчева по случай 15-годишнината от 10 ноември 1989 г., която, макар че не може да бъде изчерпателна предвид формата на форума и сборника, очертава достатъчно ясно тенденциите, приемствеността и настъпилите новости (Marcheva 2006, 289–301). Петнайсет години след публикуването на

забавилия се две години сборник продължава изясняването на въпроси, свързани с основните посоки на икономическо развитие – индустриализация, външна търговия, селско стопанство, туризъм, стопански аварии, външен дълг, финансиране, кредитиране, социално осигуряване, парични реформи, икономическите взаимоотношения със социалистически и капиталистически страни; синдикална политика, работната ръка, образование; жизнен стандарт; работа на български специалисти в чужбина и др. Прилагането на пълна или подробна библиография тук е невъзможно. Изследователите на проблемите на социалистическото народно стопанство далеч не са само историци и икономисти. Има представители и на юридическите и техническите науки, социолози, антрополози, журналисти. Към тях трябва да се добавят и различни стопански ръководители на местно и национално ниво.

Тематичното разнообразие и значителният обхват на изследванията впечатляват. Видно е обаче и друго – работите, посветени на въпроси от регионалното стопанско развитие, в никакъв случай не са сред водещите като образец и въздействие. Посочените тук заглавия далеч не са всички (**Dimitrova 2012; Vuchkov 2014; Nedkov 2017; Nedkov 2018; Postompirov 2018; Postompirov 2019; Atanasov 2019; Penchev 2020**), а просто забелязани по време на изследователската работа на автора. Съставянето на такава библиография е задача за отделно проучване, която налага преглед освен на национални и университетски издания, така и на всички регионални периодики и сборници. Те са основно музейни и в много случаи са библиографска рядкост, като в тях могат да се открият и публикации за социалистическата икономика още през самия период, обикновено за неговото начало (напр. **Hristova 1987; Mivhov, Hristova 1989**).

У нас все още много хора си спомнят с умиление времето между 1944 и 1989 г. (**Koleva 2020, 267–329**). Хипотезата, съставена на базата на досегашната изследователска работа, е, че има съществена вероятност разнобоят между мненията на специалисти и обикновени хора да е свързан с интерпретацията на лично и местно ниво, а това е въпрос, останал без внимание досега. Местната история и нейното проучване имат собствена логика. В крайна сметка национално представителните изследвания се формират и стъпват на базата на пъзел, съставен точно от такива малки частици, така че няма как изводите и картината да са фундаментално различни, но съществува сериозната възможност да бъдат по-достъпни, съответстващи на познания, очаквания и спомени – и оттам в по-голяма степен възприети и разбрани. Освен това – много важно – обръща се внимание на детайли, които при общия поглед остават встрани.

Изследванията по стопанско-историческите проблеми за Пловдив са малко. Най-известното в научните среди – на доктора на историческите науки Донко Дочев – не придоби популярност извън тях, вероятно заради доста сложната тематична структура. То не е посветено само на

икономиката, тъй като авторът има за цел да създаде обща картина за промените, които настъпват през първите две десетилетия след 9 септември 1944 г. (Dochev 2007). Д. Дочев е част от идеологическата номенклатура. През 70-те и началото на 80-те години ръководи Дирекция „Културно-историческо наследство“ към Окръжния народен съвет, по-късно преподава в Академията за обществени и социални науки в Пловдив. Той подкрепя новостите след 9 септември 1944 г., търси и предлага обяснения за несполуките, често изнася негативни данни и критикува. Предвид горната граница на изследването – 1964 г., всички разглеждани процеси, включително и стопанските, са представени в незавършен вид. Монографията е замислена в два тома, но вторият не е написан, а изследователят, роден през 1936 г., е вече на преклонна възраст.

Единственото издание върху стопанското развитие на Пловдив през целия социалистически период е с автор Добринка Проданова (Prodanova 2014) – пряк свидетел и участник в провеждането на политиката като кадър от местната стопанска номенклатура. Жанровата принадлежност на тази книга е най-близка до спомените на стопанските ръководители. Тя е без научен апарат и рецензенти, но има списък с литература и множество таблични приложения. Посветена е на *хилядите стопански деятели* и е написана в полемичен дух с нескрито негодувание срещу тези, които са разсипали техния труд по време на прехода. Идеята на авторката личи от самото заглавие – до 1990 г. икономиката на Пловдив и окръга е във възход, упадъкът през следващите години е можело да бъде избегнат, а постигнатото да се запази и доразвие.

Д. Проданова е родена през 1941 г. и работи в системата на пловдивската икономика от 1971 г., като започва от долните нива и достига до секретар по промишлеността в Общинския комитет на Българската комунистическа партия (Prodanova 2014, 7–11). През 1978 г. защитава кандидатска дисертация по икономика. В заглавието на книгата си авторката фигурира като доктор на икономическите науки, но в базата данни на Национален център за информация и документация се открива само по-ниската научна степен. След началото на промените Проданова основава Пловдивската търговско-промишлена камара, която ръководи и до днес. Въпреки че разглежда в книгата си пловдивската икономика през целия 45-годишен период, основните акценти са 70-те–80-те години (времето, в което тя работи в системата) и съдбата на предприятията след 1990 г.

Последното монографично изследване на стопанско-историческа тематика за социалистическия период в Пловдив има за предмет изграждането на градската и туристическата инфраструктура от 9 септември 1944 до октомври 1990 г., но поради пандемията е издадена само първата част – до 1971 г. (Sukarev 2020, 11).

Не може да се отрече, че икономиката на Пловдив и окръга/областта изглежда внушителна в цифри (Prodanova 2014, 32–40, 45–49, 55–66, 225–

235), но проблемите няма как да се скрият. Огромните промишлени мощности, изградени до края на 60-те години, произвеждат скъпа и лошокачествена продукция. Безотговорността и безстопанствеността, вече оформили се като отчетливи характеристики при организацията и изпълнението на работите, съдействат за масово присвояване на строителни материали и всякакви други активи на *социалистическата собственост*. Само при строежа на Гребната база през 1964 г. е отчетено, че изчезват 7 тона цимент (Sukarev 2020, 87–88). През 1968 г. на заседание на Градския народен съвет–Пловдив, орган, който принципно се отъждествява с общинското управление, но в онези години има широки пълномощия по отчитане и контрол на местната икономика, са изнесени притеснителни данни за производителността на труда – между два и три пъти по-ниска в сравнение с тази в други социалистически страни като СССР, Чехословакия и Унгария (Sukarev 2020, 107).

В началото на 1970 г. е преустановено производството на автомобили „Булгаррено“. Това е сериозен удар в национален план, особено погледнато в перспективата на повсеместно развиващата се в световен мащаб автомобилна промишленост, от която България се самоизключва (Grigorova 2013), но последиците за местната икономика се усещат далеч по-рано. По това време основно приходно перо в бюджета на общината е т.нар. „данък оборот“ и отчислението от печалбата на стопанските предприятия, формиращи средно между 50 и 60% от приходната част. Утвърденият годишен бюджет на ГНС за 1970 г. е с повече от два и половина милиона лева по-нисък от предходния и очевидно има връзка със закриване на производството (Sukarev 2020, 109, 114). Още през лятото на 1968 г. председателят на ГНС Коста Куманов обяснява, че заради голямата суша капиталните вложения за следващите две години се намаляват общо за цялата страна.¹ Интересен аргумент, при положение че като водещ отрасъл навсякъде се посочва промишлеността. Намаляването на бюджета не се коментира в печата. В документите обаче все по-често се появява оправданието, че някой висшестоящ орган е отхвърлил заложените в графика на ГНС дейности *поради липса на лимит* (Sukarev 2020, 109–110).

През тези години управляващите започват да обръщат все по-голямо внимание на потреблението (Ivanov 2011, 322–337). Изграждането на социалистическо консуматорско общество е следствие както на самия живот и естествения човешки стремеж към благополучие, така и на политиката на централно и местно ниво, за която е даден сигнал от Съветския съюз (Znepolski 2008, 229–233; Ivanov 2008, 205–227; Brunnbauer 2010, 223–225, 269–270, 446–448; Avramov 2008, 80; Bankov 2009, 221–225; Elenkov 2008, 239–275; Dimitrov 2018). Тенденциите за нарастване на потреблението на територията на ГНС–Пловдив са ясно забележими през втората половина на 60-те години, обхванати от Петата петилетка (1966–1970). При индекс 100 за

---

¹ Регионален държавен архив–Пловдив, ф. 158, оп. 4, а.е. 30, л. 89; а.е. 58, л. 7, 25–26.

1965 г. стокооборотът на дребно в търговската мрежа и общественото хранене през 1970 г. се увеличава общо за града на 161,9 единици и 161,5 в търговската мрежа. Някои предприятия имат още по-значителен ръст. Стокооборотът на „Месо и риба“ нараства на 175,1; „Наркооп“ – 179; „Мототехника“ – 212. Над всички е „Балкантурист“ с ръст 183,3 за 1966 г.; 344,4 за 1967; 600 за 1968; 1455,5 за 1969 и 2544,4 за 1970 г. Всички предприятия в сферата на общественото хранене бележат увеличение между 152,2 (ГТП „Здрава храна“) и 264,8 (ГТП „Наркооп“). Тук „Балкантурист“ е на второ място от седем организации с показател 198,6.² За сравнение през 1965 г. общият ръст на стокооборота на дребно спрямо 1961 г. е малко над 28%.³ Възходящото движение продължава през следващите години. През 1970 г. стокооборотът на човек от населението е 945 лв., а през 1974 г. – 1138 лв. (OD 1975, 34–35)

Всички хора със съзнателни спомени за този период, с които авторът на настоящата статия е говорил за тогавашното икономическо положение и жизнен стандарт, определят 70-те години като златното време за живеене в Народна република България. В специализираната литература се срещат формулировките *дългото златно десетилетие 1970–1983* (Dimitrov 2018, 111) и *българското десетилетие 1974–1984* (Ivanov 2008, 290). Материалното благосъстояние нараства значително – до голяма степен се разрешават жилищните проблеми в градовете, разпространяват се различни елементи на съвременното удобство в бита – домакински електроуреди, радио и телевизионни апарати, все по-достъпни стават автомобилите. Голяма част от градското население се насочва към придобиването на вила в специално обособените за тази цел зони или в някое от близките села. Цените на хранителните стоки и услугите се поддържат изкуствено на ниски нива (Znepolski 2011, 423). Доходите също не са особено високи, но има как и откъде да бъдат повишени – частният сектор, какъвто и да е той, носи значителни печалби. Държавният също предлага различни възможности за допълнителна работа в строителството или селското стопанство. Затова и в населението се натрупва парична маса, която заради дефицитите и ограничения асортимент не може да се реализира (Avramov 2008, 87–93, 97). В заведенията няма особено разнообразие, но са по възможностите на всеки, стига да има места (Shkodrova 2015, 198–227). Увеличава се свободното време, преминава се към петдневна работна седмица (Dimitrov 2018, 111; Pizhev, Shivachev, Sukarev 2014, 245). Българинът очевидно се замогва, но повишените индекси изхождат от ниска база. Те впечатляват основно на фона на миналото на самите хора, голяма част от тях привикнали на тежък труд и скромен бит. При откриването на Международния панаир на 18 септември 1971 г. дори пловдивският официоз – орган на Окръжния комитет на БКП – не се свени да заяви, че за подобряване на снабдяването и

² РДА–Пловдив, ф. 158, оп. 5, а.е. 19, л. 17–18.

³ РДА–Пловдив, ф. 158, оп. 5, а.е. 277, л. 6.

асортимента по време на изложението са предприети специални мерки и са осигурени разнообразни продукти от страната и чужбина.⁴ Нарасналият материален и жизнен стандарт има важно значение в бъдещето, защото поражда социални и стопански очаквания у хората, които системата не може да посрещне.

Водена от разбираема носталгия към времето на младостта, Д. Проданова идеализира хора, решения и дейности. Особено показателни са коментарите ѝ за „Постановлението за развитие на Пловдив“, прието от Политбюро на Централния комитет на БКП през февруари 1975 г. Авторката счита, че голяма част от изпълнените в града проекти през следващите години са инициирани от него (**Prodanova 2014**, 41–44). На практика обаче повечето са заложени далеч преди публикуването му в планове на градските партийни и административни органи и по-скоро тяхното присъствие в документа е свързано с търсенето на гаранции, че ще бъдат изпълнени, защото за издаването на „Постановлението“ лобира местното партийно ръководство, начело с Дража Вълчева.⁵ Почти нищо от обещаното не се осъществява и няколко години по-късно „Постановлението“, при чието обявяване изглежда, че Пловдив ще разчита на цялата мощ на държава и партия, се свежда до голям ленински съботник – предимно полагане на „доброволен“ труд от гражданите в зелените площи (**DP 1980**).⁶ Всъщност от самото начало не личи централната власт да е имала сериозно намерение за нещо повече от декларации (**Pizhev, Shivachev, Sukarev 2014**, 246–249). Д. Проданова приписва отговорността за неизпълнението на ведомствата, които забавят финансирането и това налага зависимост *от инициативността на ръководителите за осигуряване на необходимите лимити и финансови ресурси* (**Prodanova 2014**, 45). Характерен образец от тогавашния език.

Друго интересно заявление на Д. Проданова е: *За нас не съществуваха националните проблеми по платежоспособността на българската икономика и „дълговите кризи“. Тези проблеми не бяха в дневния ред на териториалното управление. За нас изпълнението на плана характеризираше отговорността и съпричастността към държавната политика. Както се шегувахме „Цар План“.* (**Prodanova 2014**, 20). От друга страна обаче, тя признава неконкурентността и енергоемкостта на местната икономика с редица примери от различни производства. Признават се и неуспехите в задоволяване на потреблението (**Prodanova 2014**, 22, 50). Така че нещата са ясни – авторката просто не иска да приеме, че опитите за реформиране и подобряване с нейно участие са претърпели провал. Тя много държи на обстоятелството, че до 1985 г. показателите на икономическия растеж са високи, а с посочените количествени данни оправдава спада през

⁴ В-к „Отечествен глас“, № 8329/19 септември 1971 г., с. 2.

⁵ Централен държавен архив – София, ф. 1Б, оп. 35, а.е. 5176, л. 53–56.

⁶ В-к „Отечествен глас“, № 10748/13 март 1980 г., с. 1; № 10774/18 април 1980 г., с. 2–3.

следващите години, но това не може да промени истината – пловдивската икономика е неефективна, също както и националната. Стабилизацията от първата половина на 80-те години е временна; именно от 1985 г. външният дълг отново започва бързо да нараства (**Ivanov, Vachkov 2008**, 191–246; **Avramov 2008**, 217–218).

През 70-те и 80-те години се предприема реорганизация на производството. Обръща се внимание на изнасянето му в по-малки населени места, на автоматизацията, на модернизацията и научния опит (**Prodanova 2014**, 34–35, 46–51). Закъснели действия с кратковременни резултати. През 1987 г. в Пловдив негативните стопански тенденции са очевидни (**Prodanova 2014**, 23–34) – това води до забавяне на много строителни и други инвестиционни работи.⁷ През следващата година затрудненията се обсъждат все по-открито в документите. Решение на Министерския съвет № 109 от 14 юли 1988 г. постановява намаляването на държавните дотации на губещите производства и дейности. При започнатата в тази връзка работа във вече Общинския народен съвет са изнесени данни, че за текущата година предвидената сума за тях възлиза на близо 145 млн. лева – почти колкото годишния общински бюджет. Замразяват се обекти, по чиято реализация се работи от десетилетия – като изграждането на многофункционална спортна зала.

Ясно се вижда как и централната, и местната власт вземат хаотични и противоречиви мерки в опит да се овладее положението. От 1 януари 1989 г. е преустановено експерименталното приложение на новия икономически механизъм в непроизводствените общински дейности. На 3 април обаче решението е отменено. Разработена е мащабна програма за развитие и обновяване на общинската икономика до 2005 г., в която въпреки загубите промишлеността отново е на първо място. Разработена е и програма за развитието на базата за комплексно обслужване до същата година. Това е ахилесовата пета на системата – невъзможността да се отговори на потребителските очаквания. Програмата е амбициозна, но за сметка на това силно нереалистична на фона на моментните и историческите възможности на общината. Появяват се отдавна изоставени поради нецелесъобразност проекти.⁸ На областно ниво също е разработена програма за стопанското развитие до 2005 г., която Д. Проданова коментира по следния начин: *Вярвахме, че ще успеем, че в рамките на СИВ ще бъдем достатъчно добри...* (**Prodanova 2014**, 26). Процесите на разпад на социалистическата икономика обаче вървят толкова бързо, че мерките остават само на хартия, а като се има предвид колко консервативна и тромава е системата дори и на местно ниво, резултатът от тяхното евентуално предприемане изглежда предизвестен.

---

⁷ РДА–Пловдив, ф. 158, оп. 6, а.е. 7, л. 85–88; а.е. 13, л. 117; а.е. 189, л. 25–125; а.е. 193, л. 1–47; а.е. 201, л. 48–49; а.е. 255, л. 58–60, 76–86.

⁸ РДА–Пловдив, ф. 158, оп. 11, а.е. 63, л. 102–106; а.е. 65, л. 7–8, 84–85; а.е. 74, л. 112; а.е. 75, л. 70–103; а.е. 80, л. 7; а.е. 81, л. 23–78.

В Пловдив действително е извършена огромна работа през 70-те и 80-те години, до голяма степен обяснима с личните качества и умения на общинските ръководители – Диран Парикян (1971–1979), Христо Мишев (1979–1986) и първия секретар на Окръжния комитет на БКП Иван Панев (**Pizhev, Shivachev, Sukarev 2014**, 256–257, 266–267), за когото Д. Проданова не пести суперлативи (**Prodanova 2014**, 16 – 18). Иван Панев и Христо Мишев влизат в конфликт за това как да се развива икономиката, което коства поста на втория; година по-късно – през април 1987 г. Панев напуска Пловдив (**Doychinov 2014**, 182–183). Тези промени съвпадат с икономическото свиване и кризисните процеси на местно и национално ниво, които Живковото преустройство неуспешно се опитва да разреши.

На различни места отдавна се обръща внимание на изначалната българска склонност да се живее в собствено жилище. Тя не е нещо уникално и като цяло е характерна за народите от Източна Европа и Средиземноморието, към които спада и българският (**Znepolski 2011**, 411–412). Безспорно забележими и до днес обаче са свидетелствата за грандиозното жилищно строителство в градовете по време на комунистическия режим. Това е единствената стопанска дейност, която по мащаб на капиталовложенията може да се конкурира с индустриализацията. Според Д. Проданова през периода 1961–1985 г. в промишлеността на Пловдивския окръг са инвестирани 2 млрд. и 804 млн. лв. срещу 1 млрд. и 514 млн. лв. за жилищно комунално стопанство. Не става ясно каква част са за областния център, но би следвало да са повече от половината, защото след 1975 г. много от инвестициите в промишлеността са пренасочени към малките населени места, за да се спре тяхното обезлюдяване (**Prodanova 2014**, 34–35), докато точно от началото на 70-те години броят на построените жилища в Пловдив бележи значителен ръст и продължава да се увеличава почти до края на разглеждания период (**Pizhev, Shivachev, Sukarev 2014**, 245, 254, 262, 264; **Prodanova 2014**, 45–46). Положението е нюансирано. Голяма част от тези средства са набавени директно от самите хора, като, първо, на ниски цени са им иззети имотите, а след това на тяхно място са изградени блокови постройки, в които те получават апартаменти, но срещу заплащане. Често част от обезщетяването им е право на заем за жилищно строителство.⁹ По този въпрос авторът на статията е провел разговори с много хора, живели по онова време, които споделиха такава информация. Например Весела Мариянова, родена през 1955 г., разказва, че къщата им в пловдивския квартал „Хр. Ботев“, с три стаи, баня и веранда, е била отчуждена и оценена на 3000 лева, изплатени много по-късно. След разправии, ходатайства и чакане им е даден апартамент в същия квартал на цена 12 500 лв. Междувременно в продължение на пет години живеят в собствената си отчуждена къща и плащат наем. След настаняването им в

---

⁹ РДА–Пловдив, ф. 158, оп. 3. а.е. 73, л. 271.

апартаментата тяхната къщата продължава да бъде обитавана от други наематели още поне 15 години, преди да е разрушена. Д-р Видка Адърска (1923–2005), баба на автора, в замяна на притежавано място на централната улица „Кап. Райчо“, в началото на 70-те години получава предложение от ГНС да получи два апартаментата, но тя и родителите ѝ пожелават само един, защото нямат възможност да изплащат и двата. Въпреки тези ограничения и узаконеното изземване на пари от населението от държавата, за много хора това е времето, когато са получили апартамент – с удобства, които преди това са им били почти непознати – изплащан в продължение на много години, но на малки вноски. Именно местната власт е най-тясно замесена в тези процеси. Тя раздава жилищата и жителството, така че от тази гледна точка „народната власт“ определено се помни по-скоро с добро в масовото съзнание. Далеч повече са хората, които получават имоти в градовете, отколкото тези, на които са били отнети. А в много случаи дори собствениците са били доволни да заменят старата градска къща без баня и с външна тоалетна за комфорта на апартаментата.

Друг важен аспект от спомените, които подхранват носталгията по социализма, са връзките със Съветския съюз и реализацията на българските стоки на неговия пазар. Проданова обръща сериозно внимание на този въпрос по отношение на пловдивската икономика (**Prodanova 2014**, 131–146). Общият баланс между Народната република и Големия съветски „брат“ отдавна е известен (**Ivanov 2008**, 272–219), но хората, които не познават детайлите на икономическите връзки и нямат представа за действителните ангажименти и плащания на България, продължават да считат, че страната е имала полза от тях. Въз основа на такива широко разпространени мнения, които ясно могат да се проследят в социалните мрежи, следва да се изведе предположението, че за ръководителите и работещите в местни предприятия, които се интересуват от изнасяне на продукцията, без значение какво става над тях, ролята на СССР се усеща положително в по-голяма степен, отколкото в национален и дългосрочен план, защото държавата с нейните централни търговски, административни и бюджетни структури играе ролята на буфер или по-скоро обирац негативите посредник. Точно затова в тримесечните отчети за изпълнение на годишните планове на Общинския народен съвет до 1987 г. стокооборотът и постъпленията на пловдивската индустрия от износ, насочен предимно към СССР, изглеждат благоприятно, особено като се добавят и солидните държавни дотации за губещите производства, които през 1989 г. достигат 6 млрд. и 600 млн. лв. – 27,1 % от всички бюджетни разходи в страната (**Ivanov 2008**, 150–151). В крайна сметка обаче всичко е свързано и когато все по-отдалечаващата се в погрешна посока българска икономика пропада, изоставена от евтините съветски доставки, се повлича и местната, която в някои отношения има подобри позиции. През есента на 1990 г., когато приключва управлението на последния комунистически ОБНС, бюджетът е изпълнен заради

отприщването на частната инициатива и високите данъчни постъпления; продължава работата по някои важни за града инфраструктурни обекти, което действително показва, че все още има резерви, но жизненият стандарт спада. Площадите са изпълнени с митинги и стачки. В ход са спекула, злоупотреби, престъпност и инфлационни процеси (Ludzhev 2012, 543–567).¹⁰ Моделът на планова икономика и държавна собственост на всички капитали и средства за производство трябва да се промени.

Стопанското развитие на населените места със сигурност предлага обяснението на много въпроси, на които националните проучвания не са успели да дадат задоволителен отговор. За да се потърсят такива обаче, е необходимо да се навлезе в детайлите и логиката на локалната история. Това е и начин да се обясни защо и днес явлението носталгия по времената на мракобесния тоталитарен режим в България е толкова разпространено. Групата „Соцносталгия“ във Фейсбук в началото на 2021 г. имаше малко под 50 хиляди членове, докато на 8 ноември те са вече 64 хиляди. А в социалната мрежа има и други групи с подобна насоченост. Сред фундаментите за това мислене наред с нормалните романтични спомени и настроения за младостта са различни стопански дейности, които се извършват на местно ниво. В градското стопанство на Пловдив през Осмата петилетка (1981–1985) – последните относително спокойни години на развитие на социалистическата икономика – са инвестирани 1 млрд. и 20 млн. лв.¹¹ – умопомрачителна сума на фона на тогавашните доходи и цени. Средната годишна заплата за 1982 г. според „Статистическия годишник“ на НРБ от следващата година е 2363 лв., което прави около 197 лв. на месец. Тези дейности в Пловдив съвпадат с такива на много други места в страната, където се строи и благоустроява в голям мащаб. Повечето градски пощади, пешеходни зони и широки булеварди с еднопосочно движение са правени именно по онова време. През втората половина на десетилетието това започва да се променя, но човешката памет е устроена да забравя лошото. Затова се помнят ниските цени и спокойния живот, а се забравят опашките и дефицитите.

Изложените тук обяснения защо се е стигнало до това положение, почиват на продължителна изследователска работа и трябва да се имат предвид в бъдещи проучвания по този или други сходни спорни въпроси от сферата на стопанското развитие в близкото минало. Различните интерпретации в науката са нещо нормално, но когато наука и мнения в обществото са в противоположни посоки, науката е страната, която трябва да потърси проблема и да предложи решение.

---

¹⁰ РДА–Пловдив, ф. 158, оп. 11, а.е. 91; а.е. 94, л. 51–52, 80–84, 86–91, 97–100, 149–150; а.е. 95, л. 57, 123–129; а.е. 96, л. 50, 58–62; а.е. 98, л. 56–67, 95–98, 115–118; а.е. 100, л. 31–23, 45–71, 85–86; а.е. 104, л. 70–73, 94–95; а.е. 107, л. 45–48; а.е. 108, л. 9–10, 51–52; а.е. 110, л. 30–32.

¹¹ РДА–Пловдив, ф. 158, оп. 6, а.е. 172, л. 14.

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ / ARCHIVAL SOURCES:

Regionalen darzhaven arhiv–Plovdiv. Fond 158 – Gradski obshtinski naroden savet–Plovdiv (1944–) [Регионален държавен архив–Пловдив. Фонд 158 – Градски общински народен съвет–Пловдив (1944–)].

Tsentralen darzhaven arhiv–Sofia. Fond 1Б – Tsentralen komitet na Balgarskata komunisticheska partia [Централен държавен архив–София. Фонд 1Б – Централен комитет на Българската комунистическа партия].

ВЕСТНИЦИ / NEWSPAPERS:

„Otechestven glas“, br. 8329, 19 septemvri 1971 g. [„Отечествен глас“, бр. 8329, 19 септември 1971 г.].

„Otechestven glas“, br. 10748, 13 mart 1980 g. [„Отечествен глас“, бр. 10748, 13 март 1980 г.].

„Otechestven glas“, br. 10774, 18 april 1980 g. [„Отечествен глас“, бр. 10774, 18 април 1980 г.].

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES:

Atanasov 2019: N. Atanasov. Otechestveniyat front i ikonomicheskoto razvitie na Starozagorska eparhia prez 1944–1956 g. – *Izvestia na Tsentara za stopansko-istoricheski izsledvania*, 4, 2019, 384–393 [Н. Атанасов. Отечественият фронт и икономическото развитие на Старозагорска епархия през 1944–1956 г. – *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, 4, 2019, 384–393].

Avramov 2008: R. Avramov. *Pari i de/stabilizatsia v Bulgaria 1948–1989 g.* Sofia: Ciela, 2008 [Р. Аврамов. *Пари и де/стабилизация в България 1948–1989 г.* София: Ciela, 2008].

Bankov 2009: Kr. Bankov. *Konsumativното obshtestvo.* Sofia: LIK, 2009 [Кр. Банков. *Консумативното общество.* София: ЛИК, 2009].

Brunnbauer 2010: U. Brunnbauer. *Sotsialisticheskiyat nachin na zhivot. Ideologia, obshtestvo, semeystvo i politika v Bulgaria (1944–1989).* R. Stankova (prev.). Ruse: MD „Elias Kaneti“, 2010 [У. Брунбауер. *Социалистическият начин на живот. Идеология, общество, семейство и политика в България (1944–1989).* Р. Станкова (прев.). Русе: МД „Елиас Канети“, 2010].

DP 1980: *Da prevarnem Plovdivskata obshtina v obraztsova sotsialisticheska selishtna sistema.* Plovdiv: Obshtinski naroden savet–Plovdiv, 1980 [Да превърнем Пловдивската община в образцова социалистическа селищна система. Пловдив: Общински народен съвет–Пловдив, 1980].

Dimitrova 2012: Sv. Dimitrova. *110 godini Zagorka. Istoriyata na pivovarnata „Zagorka“.* Sofia: „24 kvadrata“ OOD, 2012 [Св. Димитрова. *110*

години Загорка. Историята на пивоварната „Загорка“. София: „24 квадрата“ ООД, 2012].

Dimitrov 2018: M. Dimitrov. *Politicheska logika na sotsialisticheskoto potreblenie*. Sofia: Ciela, 2018 [М. Димитров. *Политическа логика на социалистическото потребление*. София: Ciela, 2018].

Dochev 2007: D. Dochev. *Provintsialniyat totalitarizam*. Chast 1. Plovdiv: Atea buks, 2007 [Д. Дочев. *Провинциалният тоталитаризъм*. Част 1. Пловдив: Атеа букс, 2007].

Doychinov 2014: D. Doychinov. *Sadba po izbor*. Plovdiv: „Rakursi“, 2014 [Д. Дойчинов. *Съдба по избор*. Пловдив: „Ракурси“, 2014]

Elenkov 2008: I. Elenkov. *Kulturniyat front*. Sofia: Ciela, 2008 [И. Еленков. *Културният фронт*. София: Ciela, 2008]

Grigorova 2013: I. Grigorova. Vavezhdane na proizvodstvoto na avtomobili „Reno“ v Bulgaria. Uspehi i provali. – *Istoricheski pregled*, 2013, № 1–2, 182–199 [И. Григорова. Въвеждане на производството на автомобили „Рено“ в България. Успехи и провали. – *Исторически преглед*, 2013, № 1–2, 182–199].

Hristova 1987: Y. Hristova. Deynostta na BNZhS–Plovdiv za osashtestvyavane na ikonomicheskata i kulturna politika na Otechestvenofrontovskoto pravitelstvo v Plovdivskata oblast (1944–1948). – *Izvestia na muzeite v Yuzhna Bulgaria*, 13, 1987, 243–262 [Й. Христова. Дейността на БНЖС–Пловдив за осъществяване на икономическата и културна политика на Отечественофронтовското правителство в Пловдивската област (1944–1948). – *Известия на музеите в Южна България*, 13, 1987, 243–262]

Ivanov 2008: M. Ivanov. *Reformatorstvo bez reformi. Politicheskata ikonomia na balgarskia komunizam 1963–1989*. Sofia: Ciela, 2008 [М. Иванов. *Реформаторство без реформи. Политическата икономия на българския комунизъм 1963–1989*. София: Ciela, 2008].

Ivanov 2011: M. Ivanov. V tarsene na sotsialisticheski model na konsumativno obshtestvo. – V: *NRB ot nachaloto do kraya*. Iv. Znepolski. (red.). Sofiya: Ciela, 322 – 339 [М. Иванов. В търсене на социалистически модел на консумативно общество. – В: *НРБ от началото до края*. Ив. Знеполски (съст.). София: Ciela, 322 – 339]

Ivanov, Vachkov 2008: M. Ivanov, D. Vachkov. *Balgarskiyat vanshen dalg 1944–1989. Bankrutat na komunisticheskata ikonomika*. Sofia: Ciela, 2008 [М. Иванов, Д. Вачков. *Българският външен дълг 1944–1989. Банкрутът на комунистическата икономика*. София: Ciela, 2008].

Koleva 2020: D. Koleva. *Pamet i spravedlivost. Lichni spomeni i publichni razkazi za komunizma*. Sofia: Ciela, 2020 [Д. Колева. *Памет и справедливост. Лични спомени и публични разкази за комунизма*. София: Ciela, 2020].

Ludzhev 2012: D. Ludzhev. *Revolyutsiyata v Bulgaria 1989–1991. Kniga*

II. Sofia: Izd. „D-r Ivan Bogorov“, 2012 [Д. Луджев. *Революцията в България 1989–1991. Книга II*. София: Изд. „Д-р Иван Богоров“, 2012].

Marcheva 2006: II. Marcheva. *Izsledvaniyata po sotsialno ikonomicheska istoria na sotsializma v Bulgaria: Osnovni temi, problemi i perspektivi*. – V: *Predizvikelstvata na promyanata. Natsionalna nauchna konferentsia*. I. Baeva, Pl. Mitev (sast.). Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2006, 289–301 [Ил. Марчева. Изследванията по социално икономическа история на социализма в България: Основни теми, проблеми и перспективи. – В: *Предизвикателствата на промяната. Национална научна конференция*. И. Баева, Пл. Митев (съст.). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006, 289–301].

Mihov, Hristova 1989: N. Mihov, Y. Hristova. *Razpredelenie na pozemlenata sobstvenost v Plovdivska oblast po sotsialno-ikonomicheski sektori neposredstveno sled Vtorata svetovna voyna*. – *Izvestia na muzeite v Yuzhna Bulgaria*, 15, 1989, 403–413 [Н. Михов, Й. Христова. Разпределение на поземлената собственост в Пловдивска област по социално-икономически сектори непосредствено след Втората световна война. – *Известия на музеите в Южна България*, 15, 1989, 403–413].

Nedkov 2017: Tsv. Nedkov. *Planat za preobrazuvane na Yuzhna Dobrudzha (1951–1956 godina)*. Varna: Visshe uchilishte po menidzhmant, 2017 [Цв. Недков. *Планът за преобразяване на Южна Добруджа (1951–1956 година)*. Варна: Висше училище по мениджмънт, 2017].

Nedkov 2018: Tsv. Nedkov. *Politikata na Balgarskata komunisticheska partia za modernizirane na selskoto stopanstvo v Dobrudzha*. – *Izvestia na Tsentara za stopansko-istoricheski izsledvania*, 3, 2018, 343–356 [Цв. Недков. Политиката на Българската комунистическа партия за модернизиране на селското стопанство в Добруджа. – *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, 3, 2018, 343–356].

OD 1975: *Otcheten doklad za deynostta na Gradski naroden savet prez 1974 g.* Plovdiv: Gradski naroden savet–Plovdiv, 1975 [Отчетен доклад за дейността на Градски народен съвет през 1974 г. Пловдив: Градски народен съвет–Пловдив, 1975].

Penchev 2020: P. D. Penchev. *Mizes i Hayek v MK „Kremikovtsi“*. – *Publichni politiki*, 2020, № 4, 34–51 [П. Д. Пенчев. Мизес и Хайек в МК „Кремиковци“. – *Публични политики*, 2020, № 4, 34–51].

Pizhev, Shivachev, Sukarev 2014: A. Pizhev, St. Shivachev, V. Sukarev. *Istoria na Obshtina Plovdiv (1878–1989)*. Plovdiv: Tafprint, 2014 [А. Пижев, Ст. Шивачев, В. Сукарев. *История на Община Пловдив (1878–1989)*. Пловдив: Тафпринт, 2014].

Postompirov 2018: I. Postompirov. *Gabrovskata tekstilna promishlenost sled natsionalizatsiyata – okrupnyavane, strukturirane i prestrukturirane (1947–1989)*. – *Izvestia na Tsentara za stopansko-istoricheski izsledvania*, 3, 2018, 357–367 [И. Постомпиров. Габровската текстилна промишленост след

национализацията – окрупняване, структуриране и преструктуриране (1947–1989). – *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, 3, 2018, 357–367].

Postompirov 2019: I. Postompirov. Stopanskite deytisi v Gabrovo sled 9 septemvri 1944 g. – ot „patriotichni industrialtsi“ do „bivshi hora“ (1944–1947). – *Izvestia na Tsentara za stopansko-istoricheski izsledvania*, 4, 2019, 374–383 [И. Постомпиров. Стопанските дейци в Габрово след 9 септември 1944 г. – от „патриотични индустриалци“ до „бивши хора“ (1944–1947). – *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, 4, 2019, 374–383].

Prodanova 2014: D. Prodanova. *Fakti i razmisli za Plovdiv i okruga. Vazhodat na plovdivskata ikonomika do 1990 g.* Plovdiv: Targovsko-Promishlena kamara–Plovdiv, 2014 [Д. Проданова. *Факти и размисли за Пловдив и окръга. Възходът на пловдивската икономика до 1990 г.* Пловдив: Търговско-Промислена камара–Пловдив, 2014].

Shkodrova 2015: A. Shkodrova. *Sots gurme. Kurioznata istoria na kuhnyata v NRB.* Plovdiv: Izd. „Zhanet 45“, 2015 [А. Шкодрова. *Соц гурме. Куриозната история на кухнята в НРБ.* Пловдив: Изд. „Жанет 45“, 2015].

Sukarev 2020: V. Sukarev. *Plovdivskata obshtina i izgrazhdaneto na gradskata i turisticheska infrastruktura, 1944–1990 g. Chast I: Sotsialisticheskoto stroitelstvo ot 9 septemvri 1944 do yuni 1971 g.* Plovdiv: „INTELEKSPERT-94“, 2020 [В. Сукарев. *Пловдивската община и изграждането на градската и туристическа инфраструктура, 1944–1990 г. Част I: Социалистическото строителство от 9 септември 1944 до юни 1971 г.* Пловдив: „ИНТЕЛЕКСПЕРТ-94“, 2020].

Vuchkov 2014: S. Vuchkov. Stopansko razvitie na myusyulmanskite sela v Gotsedelchevsko prez vtorata polovina na 1940-te i 1950-te godini. – V: *Nachalni prouchvania po Stopanska istoria i istoria na sotsialno-ikonomichestkata sfera v Yugozapadna Bulgaria.* M. Kicheva (sast.). Blagoevgrad: YuZU, 2014, 187–227 [С. Вучков. Стопанско развитие на мюсюлманските села в Гоцеделчевско през втората половина на 1940-те и 1950-те години. – В: *Начални проучвания по Стопанска история и история на социално-икономическата сфера в Югозападна България.* М. Кичева (съст.). Благоевград: ЮЗУ, 2014, 187–227].

Znepolski 2008: Iv. Znepolski. *Balgarskiyat komunizam. Sotsiokulturni cherti i vlastova traektoria.* Sofia: Ciela, 2008 [Ив. Знеполски. *Българският комунизъм. Социокултурни черти и властова траектория.* София: Ciela, 2008].

Znepolski 2011: Iv. Znepolski. Granitsi na modela i ravnosmetka na sotsialnata politika na rezhima. – V: *NRB ot nachaloto do kraya.* Iv. Znepolski (sast.). Sofia: Ciela, 404–429. [Ив. Знеполски. *Граници на модела и равносметка на социалната политика на режима.* – В: *НРБ от началото до края.* Ив. Знеполски (съст.). София: Ciela, 404–429].

Correspondence address:

Vidin Sukarev – Senior assistant, PhD

Plovdiv Agricultural University / Plovdiv Regional History Museum

Department of Tourism / Modern and Contemporary History

1 Saedinenie Sq., 4000 Plovdiv

Tel.: (+ 359) 889438101

E-mail: vsukarev@gmail.com

Web of Science Researcher ID AAL-3250-2020

<https://publons.com/researcher/3528934/vidin-sukarev/>

<https://orcid.org/0000-0001-9700-8049>